

L'ESTANDARDITZACIÓ DE TOPÒNIMS ÍDIX I LA SEVA IMPORTÀNCIA PER A LA TRADUCCIÓ

Joan Ferrarons i Llagostera¹

MINORITZACIÓ I TOPONÍMIA

En les relacions de poder entre grups humans sovint s'esdevé que el grup dominant imposa el seu idioma al grup dominat, sigui per raons pràctiques o amb finalitats ideològiques. Aquesta imposició coneix molts de graus, des de la marginació en alguns àmbits fins a la prohibició parcial o total. En aquests casos se sol produir bilingüisme unidireccional, perquè els membres del grup sotmès necessiten parlar l'idioma dominant, mentre que els membres del grup dominant no tenen incentius per parlar la llengua minoritzada, un procés que a la llarga condueix a la substitució lingüística.

Aquest fenomen es coneix com a *minorització lingüística*, si bé pot afectar llengües que no són minoritàries, perquè depèn de processos de marginació més que no pas del nombre de parlants. La colonització ofereix infinits exemples de situacions en què les llengües indígenes, malgrat que són parlades per una vastíssima majoria, són relegades de l'àmbit públic i oficial. A més, una llengua pot ser minoritzadora en un context i mino-

ritzada en un altre, com el castellà a Mèxic i als Estats Units, respectivament.

Un dels àmbits en què la minorització actua és la toponímia, i els efectes es fan sentir tant dins com fora del sistema lingüístic minoritzat. Pel que fa a l'interior, la reducció de contextos d'ús de la llengua minoritzada provoca que, amb el pas del temps, els seus parlants s'avesin a topònims de la llengua dominant, de manera que alguns topònims propis van caient en desús fins que són abandonats. En el pla escrit, es poden observar solucions ortogràfiques que acosten els topònims de la llengua minoritzada a les grafies pròpies de la llengua dominant.

En el cas del català, a partir de la Decadència s'abandonaren molts d'exotopònims que durant l'edat mitjana havien tingut vigència plena: *Florença* per *Florència*, *Ostelric* per *Àustria*, *Lisbona* per *Lisboa*, etc. (Ordóñez 2007). Però la minorització també afectà els endotopònims, que començaren a mostrar grafies castellanitzants. Així, si a l'edat mitjana es feia servir habitualment la grafia *Banyoles*

Resum: Els processos de minorització lingüística afecten la toponímia ofegant l'ús dels noms autòctons per a objectes geogràfics situats tant a l'interior com a l'exterior del domini lingüístic. Aquest relegament també afecta els parlants externs al sistema lingüístic minoritzat en la mesura que els resulta difícil conèixer i emprar els topònims vernacles. Un dels objectius de la normalització lingüística és, doncs, estandarditzar els topònims propis fixant-ne la forma i fomentant-ne l'ús. Els nomenclàtors estàndard, a més, constitueixen un recurs valuós per als traductors que treballin amb llengües minoritzades com l'ídix i que desitgin preservar-ne els topònims com a marcadors d'identitat cultural.

Paraules clau: minorització, estandardització, normalització, topònims, traducció, català, ídix.

¹ Joan Ferrarons i Llagostera és traductor literari. Ha anostrat obres de Nietzsche, Hesse, Suttner i Lenz entre d'altres. La seva versió d'*El castell* de Kafka ha merescut el V Premi PEN Català de Traducció. Actualment cursa un doctorat en Traducció i Estudis Interculturals a la Universitat Autònoma de Barcelona.

(Coromines s. d., II, 336), més endavant guanya curs la forma *Bañolas*, àdhuc entre escriptors catalans com Antoni Font o Josep Ullastre (Burgueño 2017).

Quant a l'àmbit exterior, Lluís Vicent Aracil (1983) fa anotar que la llengua dominant no només s'imposa sobre la sotmesa, sinó que també s'interposa entre ella i les altres llengües. Aquesta interposició actua en dos sentits: d'una banda, fa que els indrets que es troben dins el seu domini lingüístic siguin coneguts a l'estranger pels noms que els dona el grup dominant; i, de l'altra, fa que els topònims estrangers es coneguin en la llengua minoritzada per mitjà de la llengua dominant.

El català, de nou, il·lustra totes dues situacions. Pensem, d'una banda, com Alacant, Eivissa o Perpinyà són conegudes internacionalment com a *Alicante*, *Ibiza* o *Perpignan*. En relació amb els nostres exotopònims, només cal recordar que els noms de Mèxic, Lima o Bogotà no ens han pas arribat directament del nàhuatl, el quítxua o el muisca, sinó a través de la llengua dominant castellana.

NORMALITZACIÓ I ESTANDARDITZACIÓ TOPONÍMICA

La normalització lingüística és un procés oposat al de minorització, perquè intenta revertir-ne la dinàmica i, en última instància, aturar o com a mínim frenar la substitució lingüística. La normalització no només incideix en el pla social i polític, sinó en el mateix sistema de la llengua, que seria l'àmbit de la planificació lingüística pròpiament dita. En relació amb la toponímia, la normalització implica sistematitzar-la, fixar-ne les formes estàndard i fomentar que es coneguin i s'emprin.

Altres cops el català ens brinda exemples d'estandardització toponímica, entre els quals cal destacar la pionera memòria toponímica i onomàstica elaborada per l'Institut d'Estudis Catalans durant la Mancomunitat, que pretenia cobrir tot el domini lingüístic, i la llista de municipis del Principat confeccionada durant la República (Ribes 2018). Després de la



Àrea lingüística de l'Ídix.

llarga cesura franquista, la normalització toponímica va culminar amb l'oficialització dels noms catalans dels municipis de les Illes, el Principat (excepció feta dels topònims occitans a la Vall d'Aran) i, en part, el País Valencià.

La normalització toponímica, però, no sols promou l'ús de les formes nadiues entre els parlants de la llengua minoritzada, sinó que en facilita la difusió entre els parlants d'altres llengües que no en tinguin equivalents i desfà la interposició de què parlàvem més amunt. Així, l'oficialització del topònim *Lleida*, per exemple, ha contribuït a difondre'l entre els parlants de llengües com l'alemany, l'anglès o l'italià.

LA TOPONÍMIA ÍDIX: DE LA MINORITZACIÓ A L'ESTANDARDITZACIÓ

El diccionari que Hanan Bordin presenta en aquest número de *Kataluna Esperantista* culmina molts d'esforços per estandarditzar la toponímia ídix, i és que aquest idioma s'ha trobat, sempre i arreu, en una situació de minorització més acu-

”

La normalització toponímica, no sols promou l'ús de les formes nadiues entre els parlants de la llengua minoritzada, sinó que en facilita la difusió entre els parlants d'altres llengües que no en tinguin equivalents i desfà la interposició [de la llengua dominant]

sada encara que la llengua catalana. Molts de parlants ídix han desconegut les denominacions pròpies del seu idioma de ciutats i accidents geogràfics destacats. A més, els topònims ídix també han estat negligits per escriptors i periodistes, els quals sovint han optat per grafies influïdes per llengües dominants (en relació amb l'ídix) com són l'alemany, el polonès o el rus.

La desídia amb què alguns escriptors ídix tractaven els topònims de la seva llengua materna va ser deplorada pel lingüista Mordche Šechter (citada a Yivo 2010): «De la capital de Polònia en ídix mai no se'n dirà ni *Warszawa* ni *Warschau*, sinó sempre *Varše*. [...] Malauradament, algunes ciutats i pobles, sobretot els petits i menys coneguts, no han tingut tanta sort. Massa sovint la gent no sap o fa veure que no sap que aquests indrets tenen el seu propi nom en ídix i s'hi refereixen amb els noms oficials. [...] Sembla que la gent no entengui que no prendre's la molèstia de cercar un topònim ídix i fer-hi servir, en canvi, el nom oficial és un senyal de negligència, un insult a la nostra pròpia llengua.»

L'estandardització de la toponímia ídix ha trobat diversos obstacles que l'han feta especialment complicada, com ara la vasta extensió del domini lingüístic, el qual comprèn territoris que actualment es troben a Bielorússia, Eslovàquia, Estònia, Hongria, Letònia, Lituània, Moldàvia, Polònia, Romania, Txèquia, Ucraïna i Rússia, o l'edat avançada dels parlants que sovint constitueixen l'última generació d'ídixòfons que ha viscut en el domini lingüístic tradicional.

Malgrat tots aquests entrebancs, Mordche Šechter va impulsar l'estandardització de la toponímia ídix confegint-ne un extensíssim inventari, centrat això sí en el domini lingüístic. L'obra de Bordin, per la seva banda, no sols actualitza el nomenclàtor de Šechter, sinó que sobretot l'amplia gràcies a la inclusió d'una gran quantitat d'exotopònims ídix.

LA TRADUCCIÓ DE TOPÒNIMS DE LLENGÜES MINORITZADES

Els processos de minorització lingüística també incideixen en la traducció de topònims. L'estratègia més freqüent per traslladar topònims consisteix a emprar, sempre que n'hi hagi, els equivalents tradicionals en la llengua d'arribada: *Deutschland* es tradueix al català com a *Alemanya*, *London* com a *Londres*, etc. Només quan no n'hi ha cap d'equivalent o els equivalents existents han caigut en desús, es recorre a noms estrangers. Si el topònim del text de partida és un endotopònim, es manté en el text d'arribada, però quan no ho és, aleshores cal esbrinar quina és la forma vernacle del nom. Així, si traduïm un text del japonès al català i hi trobem el topònim *Yokohama*, el mantindrem en la nostra traducció; ara bé, si el topònim és *Rīzu*, haurem de recórrer al nom vernacle, en aquest cas l'anglès *Leeds*.

Aquesta operació aparentment tan senzilla es pot embolicar força en situacions de minorització: els traductors sovint es mostren refractaris a conservar els endotopònims de llengües minoritzades perquè no són noms oficials o els consideren poc coneguts. En la literatura ídix traduïda a l'anglès, el castellà o el francès, per exemple, no és gens estrany que els endotopònims ídix se substitueixin per equivalents alemanys, polonesos o ucraïnesos, o bé que presentin grafies deformades sota la influència d'aquestes llengües. A parer nostre, la invisibilització de la toponímia ídix en la literatura traduïda és problemàtica perquè, a més de resultar incongruent amb la manera com es traslladen els antropònims i referents culturals, soscava l'arrelament secular de les comunitats jueves a l'Europa central i de l'est.

Els traductors hem de prendre consciència de la importància de la toponímia, i és que més enllà de la funció denotativa de designar objectes geo-

gràfics, els topònims reflecteixen la relació d'una comunitat amb el territori que habita, constitueixen marcadors d'identitat i transmeten una càrrega emocional ben important: el sentiment de ser a casa (Jordan 2012, Reinsma 2017).

La pregunta clau, doncs, és quina llengua hem de prendre com a referència. Segurament no hi ha cap resposta universalment vàlida a aquesta pregunta. Cal que el traductor sospesi cas per cas quina és la perspectiva de l'autor, en quin marc cultural s'inscriu el text i qui són els destinataris de la traducció. En alguns casos, certament, això ens durà a decantar-nos per topònims de llengües dominants. Quan vam traduir la novella *Abaixeu les armes!*, de Bertha von Suttner, per exemple, vam decidir conservar la toponímia alemanya per a pobles de parla txeca, perquè ens semblava que aquesta tria reflectia millor la perspectiva de la narradora, que pertanyia a l'aristocràcia austríaca. Al final de la novella, però, vam afegir un glossari amb les correspondències entre topònims alemanys i txecs perquè els lectors que volguessin poguessin identificar els escenaris de l'acció.

La literatura ídix, pel fet de pertànyer a una cultura minoritzada, il·lustra el cas oposat, i si els traductors volem ser fidels a la perspectiva dels autors, hauríem de conservar tots els endotopònims originals que no tenen equivalent a la llengua d'arribada. Com hem explicat, no sempre és fàcil esbrinar la pronúncia que s'amagava rere les grafies germanitzants o eslavitzants d'alguns autors. És per això que resulten tan útils nomenclàtors com els de Šechter i Bordin, que parteixen de la forma oral espontània dels parlants. L'obra de Bordin, a més, resol molts de casos en què Šechter encara vacillava, com ara *Zamoštš/Zamištš*, *Beytš/Baytš*, *Tšechanev/Tšechenev*, o *Mintsk/Minsk*, per citar només un grapat de municipis de l'actual Polònia. El diccionari de Bordin, doncs, serà una obra de referència també per a traductors.

REFERÈNCIES

ARACIL, Lluís Vicent (1983). *Dir la realitat*. Barcelona: Països Catalans.

BORDIN, H̄anan-Michael (2020). *Engliš-yidiš verterbuch fun toponimen = English-Yiddish dictionary of place-names*. 2a ed. Tel Aviv: Bedek.

BURGUEÑO, Jesús (2017). «Castellanización y afrancesamiento de los nombres de los municipios catalanes». *Estudios Geográficos*, v. LXXVIII, 283 (jul.-des.), p. 633-656.

COROMINES, Joan (dir.) (s. d.). *Onomasticon Cataloniae* [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Sant Pol de Mar: Fundació Pere Coromines. URL: <<https://oncat.iec.cat/>> [consulta: 27 abr. 2021].

JORDAN, Peter (2012). «Place names as ingredients of space-related identity». *Oslo studies in language*, 4 (2), p. 117 i seg.

ORDÓÑEZ, David (2007). «L'adaptació de topònims estrangers al català». Dins: Ramon Bassa, Ester Casellas, Hermínia Planisi (coord.): *XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia (Muro, 2006)*. Palma: Universitat de les Illes Balears, p. 49-68.

REINSMA, Riemer (2017). «Toponyms in uninhabited areas: the case of the southern North Sea». *GeoJournal*, 82 (3), p. 585-596.

RIBES, Enric (2018). «El mestre Fabra i la toponímia». *Eivissa* (64), p. 57-61.

SUTTNER, Bertha von (2014). *Abaixeu les armes! Pròleg* de Bea Porqueres Giménez, trad. de Joan Ferrarons i Llagostera. Barcelona: Angle, Institut Internacional Català per la Pau.

YIVO (2010). *Yiddishland: an introduction* [en línia]. <https://yivo.org/cimages/topointro_rev_jun_17.pdf> [consulta: 27 abr. 2021].

YIVO (s. d.). *Yiddishland: countries, cities, towns, rivers* [en línia]. <<https://www.yivo.org/Yiddishland>> [consulta: 27 abr. 2021]. ■

ANGLA-JIDA VORTARO DE LOKNOMOJ

H̄anan Bordin



Ĝuste antaŭ unu jaro, printempe 2020, aperis en Jerusalemo la dua eldono de la Angla-Jida Vortaro de Loknomoj*.

La aŭtoro de ĉi tiu eldonaĵo estas H̄anan-Miĥael Bordin, kiu instruis la jidan lingvon kaj ties lingvistikon dum 30 jaroj en la Hebrea Universitato de Jerusalemo, Israelo, kaj nun instruas en la Universitato de Regensburg, Germanio.

La bezono krei tiun vortaron ekzistis delonge. Sistemigo kaj normaligo de jidaj loknomoj – iliaj prononco, literumo, gramatikaj formoj – devintus esti jam en la 20a jarcento. Bedaŭrinde, ĉi tio ne povis esti farita pro diversaj kialoj – kaj la kataklismoj de la juda historio de la 20a jarcento, kaj pro la relative malalta prioritato de ĉi tiu temo je la nivelo de la akademia agendo.

”

Estas markitaj kiel ĉefurboj ankaŭ tiuj, kiuj ne apartenas al agnoskitaj sendependaj ŝtatoj, ekzemple Torshavn, Cardiff, Barcelono

* Hanan-Michael Bordin, *English-Yiddish Dictionary of Place-Names*, Second Edition, Jerusalem 2020 / Khanan-Mikhael Bordin, *English-yidish verterbuch fun toponimen*, tsveyter aroyskum, Yerushelaim 5780